

О. С. Шевченко,
аспірантка кафедри
політичної економії облікових факультетів,
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана

ТИПИ ПЕНСІЙНИХ СИСТЕМ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ

В статті розглядається специфіка функціонування різних типів пенсійних систем, їх характеристика та безпосередній вплив на розвиток економіки країни.

Ключові слова: пенсійна система, економічний розвиток

Пенсійні системи існують у більшості країн світу. Вони мають істотні відмінності, спричинені економічними умовами, політичною структурою, особливостями поділу відповідальності між державним та приватним секторами економіки та історичними традиціями кожної країни. Жодну з них не можна вважати еталонною і найбільш ефективною, так як кожна пенсійна система спрацьовує лише в конкретних історичних умовах. Україна сьогодні намагається побудувати власну пенсійну систему, яка б ефективно функціонувала, вирішуючи поставлені перед нею завдання: достатнє забезпечення непрацездатних громадян та сприяння економічному розвитку країни. Для того, щоб вибрати оптимальний варіант побудови пенсійної системи необхідно проаналізувати наслідки її впровадження для всієї економіки країни.

Вивченню і узагальненню питань щодо функціонування різних типів пенсійних систем присвячені наукові праці М. Вінера, В. Яценка, В. Роїка, А. Соловйова, А. Якиміва та інших. Однак в них не в повній мірі знайшли своє відображення проблеми впливу різних типів пенсійних систем на економіку

країни. Метою даного дослідження є аналіз та узагальнення впливу пенсійної системи на економіку.

В світовій історичній практиці сформувалися два альтернативних напрямки побудови пенсійних систем за способом їх фінансування: солідарно-розподільчий та індивідуально-накопичувальний. Але на практиці частіше зустрічається змішана система, що має окремі елементи попередніх двох систем.

Функціонування солідарної пенсійної системи передбачає її фінансування за рахунок акумуляції відрахувань від заробітної плати працюючого населення з негайним їх перерозподілом на користь громадян попереднього покоління – пенсіонерів у вигляді пенсій. Позитивними рисами солідарної пенсійної системи виступає те, що вона в наслідок оперативного використання залучених коштів, не підпадає під дію зовнішніх до неї факторів (інфляції, зміни ціни робочої сили, структури споживчого ринку та ринку праці). Існування такої пенсійної системи також не вимагає додаткових витрат на збереження та підтримку купівельної спроможності, обслуговування пенсійного капіталу та ризику його втрати [6]. Цій системі притаманні і низькі трансакційні витрати, економія на адміністративних видатках досягається за рахунок ефекту масштабу, коли одна адміністративна структура обслуговує усіх застрахованих осіб.

Але не дивлячись на перераховані переваги розподільчої системи, вона має ряд недоліків. Головним з них є неможливість створення справедливої системи розрахунків накопичених пенсійних прав і відповідно точного визначення адекватної суми пенсійних зобов'язань держави у вигляді життєвої пенсії. Також до недоліків солідарної пенсійної системи можна віднести її залежність від демографічних факторів, від співвідношення платників пенсійних внесків та пенсіонерів, залежність забезпечення пенсіонерів не від їх колишнього внеску в розвиток економіки, а від економічної активності працюючого покоління, відсутність стимуляції

робітників до заощаджень на старість, так як вони мають гарантію уряду про своє забезпечення в старості...

Функціонування солідарної пенсійної системи також призводить до спотворення ринку праці, так як заохочує працівників до неформальної зайнятості з метою уникнення сплати страхових податків на оплату праці [3]. Працівники намагаються сплачувати внески, які б забезпечили їм мінімальний страховий стаж для отримання мінімальної трудової пенсії.

Накопичувальна пенсійна система спирається на принцип накопичення працівником своїх пенсійних заощаджень протягом трудового періоду. Для цього необхідно проводити суворий індивідуальний облік акумульованих коштів. Накопичені таким чином кошти та нараховані на них доходи повинні бути розподілені на весь період дожиття застрахованої особи і виплачуватися винятково самій застрахованій особі у формі ануїтету (довічних щомісячних виплат), або її нащадкам.

Позитивними рисами цієї пенсійної системи виступає залежність розміру майбутнього пенсійного забезпечення від розмірів відрахувань особи, які вона зробить в працездатному віці, що виступає істотним стимулом для збільшення приватних заощаджень громадян та відмови від утриманських настроїв. Ця система та призначені за нею пенсії є більш прозорими та зрозумілими для населення, та найбільш адекватно відповідають принципам ринкової справедливості – кожному за заслугами. Накопичувальна система виступає надійним засобом позбавлення урядовців та парламентарів доступу до відкладених на майбутнє грошей, зростає імовірність, що кошти будуть інвестуватися на користь майбутніх пенсіонерів, а не слугувати дешевим кредитом для уряду.

Додатковим зиском може виступати зниження частини пенсійного навантаження на громадян, що працюють, та підприємства, в наслідок зменшення фінансових зобов'язань солідарної системи, що призведе до зменшення податкового тиску і відповідно збільшення ділової активності [5].

Збільшиться фінансова можливість підприємств до підвищення заробітної плати.

Та основною, не вирішеною проблемою накопичувальної пенсійної системи, залишається її висока ступінь залежності від зовнішніх для неї факторів (рівня розвитку економіки, її стабільності та темпів розвитку), так як накопичені грошові кошти необхідно зберігати та обслуговувати протягом життя цілого покоління (в середньому 35–40 років). За такий тривалий проміжок часу в будь-якій ринковій економіці відбуваються істотні зміни (змінюється структура ВВП, темпи росту економіки, інфляції), тому пенсійний капітал потребує спеціального та високоефективного управління.

Недоліком накопичувальної пенсійної системи є і той фактор, що вона за своєю природою не є страховою. Розмір пенсій залежить виключно від розміру індивідуальних заощаджень. Зрозуміло, що громадяни з високими доходами можуть обійтися і без неї, а для осіб з низькими та середніми доходами, які ризикують стати безробітними або непрацездатними, вона не забезпечує солідарну колективну взаємодопомогу. Ця система не передбачає перерозподілу коштів між особами, що дожили до пенсійного віку та тими, що не дожили, але сплачували страхові внески та не змогли ними скористатися. Як це не парадоксально, але накопичені та невикористані кошти недоживших до пенсії осіб, виступають досить вагомим додатковим джерелом фінансових коштів для пенсіонерів з низькими розмірами пенсії [4].

З'ясуємо вплив різних пенсійних систем на економічне зростання країн, де вони функціонують. Серед економістів, переважно домінує думка про первинність економіки стосовно пенсійної системи.

Незаперечним є зв'язок між пенсійною системою та кризовим станом економіки, в якому останній в першу чергу відображається на першому. Про це свідчить вплив на пенсійну систему основних макроекономічних показників: валового національного продукту, грошових доходів населення,

інфляції, рівня безробіття ...[7]. Звідси слідує висновок, що криза економіки супроводжується кризовими явищами в пенсійній системі, але протилежний висновок, що при високому рівні розвитку економіки спостерігається відсутність кризи пенсійного забезпечення є безпідставною. Прикладом цього може бути сучасний стан пенсійних систем в розвинутих країнах світу, які вимагають значного реформування, внаслідок їх не відповідності до потреб сьогодення.

При дослідженні впливу солідарної пенсійної системи на економічне зростання, необхідно прослідкувати аналогію між функціонуванням цієї системи та випуском державних боргових зобов'язань. Учасники солідарної пенсійної системи, при сплаті до неї страхових внесків, отримують неявну обіцянку від уряду в майбутньому отримати відповідне пенсійне забезпечення в старості. Різниця лише полягає в тому, що державні зобов'язання оформлені в вигляді державних боргових цінних паперів, мають більшу юридичну силу та чітко визначений розмір в майбутньому, на відміну від розміру майбутнього пенсійного забезпечення, яке може змінюватися під впливом різних факторів.

В момент випуску боргових зобов'язань, доходи домогосподарств є відносно вищими, а отже вищим є і рівень їх споживання; водночас, майбутні домогосподарства повинні будуть сплатити цей борг, що призведе до зменшення їх доходів та рівня споживання. Якщо економіка вже перебуває на траєкторії економічного зростання, то випуск боргових зобов'язань витіснить заощадження та капітальні вкладення, що зменшуватиме траєкторію зростання капіталу, а отже і траєкторію економічного зростання. Такий результат не буде погіршенням загальної економічної ефективності, оскільки втрата ефективності у наступних періодах буде компенсована її підвищенням у момент випуску боргу. Однак, при випуску боргових зобов'язань нинішнє покоління буде у виграші порівняно з майбутнім поколінням, якому доведеться сплачувати цей борг [7].

Таким чином функціонування солідарної пенсійної системи призводить до витіснення приватних заощаджень і відповідно до уповільнення економічного зростання. Це досягається за рахунок того, що кошти зібрані цією пенсійною системою, по-перше, зменшують доходи домогосподарств і їх спроможність до приватних заощаджень, а по-друге, в результаті перерозподілу, вони надходять до непрацевдатних громадян, для яких слугують основним джерелом існування і не є такими значними за розміром, щоб вони мали спроможність виділяти частину з них на заощадження. Тобто відбувається подвійне заперечення можливості перетворення фінансів солідарної пенсійної системи на приватні заощадження, ці кошти в будь-якому випадку ідуть на поточне споживання.

Крім зменшення фінансової спроможності домогосподарств до здійснення приватних заощаджень, солідарна пенсійна система психологічно не стимулює людей до заощаджень на майбутню старість, так як вони мають обіцянку уряду на певне забезпечення при настанні непрацевдатності, в разі прийнятті участі в солідарній пенсійній системі, і мало хто задумується чи достатнім воно буде. В результаті дії всіх перелічених чинників, домогосподарства менше заощаджують та інвестують коштів в економіку, і як наслідок кількість капіталу і рівень економічного виробництва є меншим, ніж при відсутності солідарної пенсійної системи.

Та, не дивлячись, на високі фінансові втрати при функціонуванні солідарної економічної системи, її не можна скасувати, так як вона виконує важливу соціальну роль в суспільстві. Держава з допомогою солідарної пенсійної системи займається перерозподілом доходів з метою боротьби з бідністю та економічною і соціальною нерівністю. Принцип солідарності пенсійного захисту передбачає перерозподіл доходів між різними поколіннями на користь низькооплачуваних працівників [1].

Вплив накопичувальної пенсійної системи на економічне зростання є протилежним до впливу солідарної пенсійної системи. Якщо

домогосподарства не будуть мати безпідставних сподівань на уряд, щодо їх забезпечення в старості, це змусить їх замислитися про своє майбутнє життя та стимулює до здійснення приватних заощаджень. Тим більше, що вони будуть чітко знати про прямий зв'язок між розміром їх пенсійного забезпечення та внесками зробленими протягом трудової діяльності. При відсутності внесків до солідарної пенсійної системи збільшиться і розмір доходу, з якого можливо буде робити внески. Тобто накопичувальна пенсійна система стимулює збільшення приватних заощаджень та економічне зростання.

Але в Україні, перед накопичувальною пенсійною системою стоїть проблема недовіри населення як до держави так і до фінансових установ, які б могли акумулювати та зберігати приватні пенсійні кошти, і нажаль, ця недовіра не є безпідставною. Виникають логічні сумніви, чи зможуть управляючі коштами забезпечити їх зберігання та захистити від знецінення. До того ж для цих цілей необхідно функціонування розвинутої фінансової системи, яка лише формується.

Разом з тим, ми лише частково поділяємо думку М. Вінера, що накопичувальна пенсійна система сама по собі не стимулює внутрішніх заощаджень та економічне зростання. Причина цього пов'язана з тим, що для стимулювання внутрішніх заощаджень потрібно створити відповідні умови: провести загальну податкову реформу, створити безпечну та стабільну фінансову систему, проводити жорстку бюджетну політику та забезпечувати зростання державних заощаджень. Система пенсійного накопичення є додатковим джерелом заощаджень і не потрібно забувати, що ці фонди створюються не стільки для потенційних інвесторів, скільки для майбутніх пенсіонерів. Політики часто схиляються до думки, що ці заощадження вдасться швидко інвестувати в українську економіку, але чи всі ці інвестиції принесуть реальних дохід пенсіонерам? Формуючи великі резерви коштів, за

відсутності чітких та безпечних планів та процедур їх інвестування, можна не так розв'язати старі проблеми, як створити нові [2].

Для заохочення громадян добровільно приймати участь у будь-якій пенсійній системі, необхідно, щоб вони сприймали її як таку, що відповідає їхнім критеріям справедливості.

Щодо накопичувальних систем, то громадяни з середніми та високими доходами вважають її справедливою, так як майбутнє пенсійне забезпечення зростає прямо пропорційно зробленим внескам і слугує винагородою за відмову від поточного споживання у працездатному віці. Працівники з низькими доходами, позбавлені можливості зроби значні внески до накопичувальної системи і отримувати високі пенсії, іноді з незалежних від них причин, вони потрапляють в замкнуте коло: злиденне дитинство, неможливість отримати гарну освіту і як наслідок низькокваліфікована і малооплачувана робота і низька пенсія. Тому їх сприйняття накопичувальної пенсійної системи є протилежним.

Щодо солідарної пенсійної системи, то тут протилежна ситуація, в наслідок усереднення пенсійних виплат відбувається перерозподіл коштів від більш заможніших пенсіонерів до менш, це сприймається як дискримінація першими і як справедливість другими. Найбільш гострі дискусії між вченими точаться як раз з приводу критерію справедливості розподілу в солідарних пенсійних системах: на основі внесків, на основі трудового стажу чи всім порівну.

Результати проведеного дослідження, дають можливість стверджувати, що різні пенсійні системи добре працюють при різних умовах: так при високих темпах інфляції доречніше використовувати солідарну пенсійну систему, а при помірному рівні інфляції більш адекватною є накопичувальна пенсійна система. Для України кращою є та система, що відповідає нашим умовам. Зокрема, поки в Україні не буде обмежена інфляція має переважати солідарна пенсійна система, що і є на сьогоднішній день.

В довгостроковій перспективі в Україні, необхідно збудувати таку модель пенсійної системи, яка б працювала при будь-яких умовах. Це повинна бути багаторівнева пенсійна система зі зміною наголосів у відповідності до існуючих соціально-економічних умов.

Виходячи з вище сказаного, ми вважаємо, що трирівнева модель пенсійного забезпечення, що містить елементи солідарної та накопичувальної пенсійних систем, яку вибрала Україна є адекватною для нинішніх умов. Але необхідно зробити так, щоб функціонування солідарної пенсійної системи не викликало в домогосподарств утриманських настроїв, для цього, на нашу думку, необхідно фінансувати цю систему виключно за рахунок роботодавців, та забезпечувати всім колишнім працівникам, що мають необхідний мінімальний трудовий стаж, пенсійні виплати, щоб досягався коефіцієнт заміщення на рівні 30-40 %. А відрахування на старість з доходів зайнятого населення повністю направити на створення приватного пенсійного капіталу, щоб можливо було прослідкувати залежність пенсій від величини приватних заощаджень, це б значно збільшило стимули робітників до інвестування коштів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вінер М. Пенсійна реформа // Перспективні дослідження. – 2000. – № 12 С. 1-76
2. Вінер М., Яценко В. Стратегія пенсійної реформи для України // Україна: аспекти праці. – 1999. – № 2. – С. 19-26
3. Вінер М., Яценко В. Уроки Чилійської пенсійної революції // Україна: аспекти праці. – 2000. – № 5. – С. 39-45
4. Роик В. Пенсионная реформа: институциональный подход // Российский экономический журнал. – 2000. – № 11 -12. – С. 27-33
5. Свердел М. Вплив недержавних пенсійних фондів на соціально-економічну систему // Фінанси України. – 2005. – № 8. – С. 50-53

6. Соловьев А. К. Экономика пенсионного страхования: Учеб. пособие для вузов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 335 с.

7. Якимів А. І. Формування і розвиток системи пенсійного забезпечення в Україні/ А. І. Якимів. – Л.: Афіша, 2003. – 447 с.